

Σάρα Κρου ή Τι συνέβη στις δεσποινίδος Μίντσιν, της Frances Hodgson Burnett: Η πορεία υποκειμενοποίησης¹ και αυτοποίησης² της ηρωίδας

Κατερίνα Σπανοπούλου*

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αποτελεί μελέτη της νουβέλας *Σάρα Κρου ή Τι συνέβη στις δεσποινίδος Μίντσιν* της Frances Hodgson Burnett (1888). Η προσέγγιση του κειμένου συνδυάζει τη μέθοδο του Νέου Ιστορικισμού, που τοποθετεί το λογοτεχνικό κείμενο στο ιστορικο-κοινωνικό του πλαίσιο (Abrams, 2012) και στοιχεία από τις Σπουδές Φύλου, κυρίως την αναπλαισίωση από τη φεμινιστική κριτική της θεωρίας του λόγου του Foucault, σύμφωνα με την οποία η ταύτιση με μία κατηγορία φύλου συνεπάγεται συμμόρφωση με τις κοινωνικές ρυθμίσεις που διαμορφώνουν την ερμηνεία του εαυτού (Mills, 2001). Το ερώτημα που θέτουμε στο κείμενο της Burnett είναι σε ποιο βαθμό υπονομεύει, και με ποιον τρόπο, τους κυρίαρχους λόγους που αναπαράγει.

Λέξεις-κλειδιά: Λόγος, Θηλυκότητα, Υποκειμενοποίηση, Αυτοποίηση

Abstract

The present work is a study of the novel *Sara Crewe or, what happened at Miss Minchin's* (Burnett, 1888). The critical approach of New Historicism, that places the text in its socio-historical environment (Abrams, 2012), is used to analyze the text, along with elements of Female Studies, mainly the combination of feminist theory with Foucault's discourse theory, according to which gender is shaped by social conventions that influence the sense of self (Mills, 2001). We try to determine the extent and the ways the text undermines the dominant discourses that it reproduces.

Keywords: Discourse, Femininity, Subjectification, Self-making

* Υποψήφια Διδακτόρισα, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Η παρούσα εργασία αποτελεί συμβολή στην ιστορία και την κριτική της παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας. Είναι μια μελέτη της νουβέλας *Σάρα Κρου ή Τι συνέβη στις δεσποινίδος Μίντσιν* της Frances Hodgson Burnett, που δημοσιεύτηκε αρχικά σε συνέχειες, από τον Δεκέμβριο του 1887 έως τον Φεβρουάριο του 1888, στο περιοδικό *St. Nicholas* (Smith, 2011), ένα δημοφιλές αμερικανικό περιοδικό λογοτεχνίας για παιδιά (Zawadzki, 2015).³ Ανήκει επομένως στην αγγλική παιδική/εφηβική λογοτεχνία για κορίτσια, της ύστερης βικτωριανής περιόδου, της εποχής του λεγόμενου Νέου Ιμπεριαλισμού, και ως προς το λογοτεχνικό του είδος είναι κοριτσίστικο αφήγημα διάπλασης (*Bildungsroman*). Η ιστορία της μικρής ηρωίδα, Σάρας Κρου, ξεκινά με την τραυματική της «πτώση» από την αστική στην εργατική τάξη, γεγονός που δημιουργεί τη δυνατότητα «αποφυσικοποίησης» των χαρακτηριστικών της αρμόζουσας «αθληκότητας» των βικτωριανών αστών και επομένως συμφύει την έμφυλη υποκειμενικότητα με τη θέση του ατόμου στην ταξική διάρθρωση του κοινωνικού πλαισίου.

Η αφήγηση ξεκινά όταν η Σάρα είναι δώδεκα ετών, και μαθαίνουμε την ιστορία της με αναδρομές στο παρελθόν. Στα οχτώ της χρόνια, ο πατέρας και μοναδικός συγγενής της τη φέρνει στο Λονδίνο από την Ινδία όπου ζούσαν, στο οικοτροφείο για κορίτσια της δεσποινίδος Μίντσιν, θεωρώντας το αγγλικό περιβάλλον καταλληλότερο για την ανατροφή της. Η δις Μίντσιν ικανοποιεί κάθε της επιθυμία, μέχρι που στα έντεκά της η ηρωίδα φτωχοποιείται, καθώς ο πατέρας της πεθαίνει χρεοκοπημένος εξαιτίας ενός αποτυχημένου επαγγελματικού εγχειρήματος, που έγινε σε συνεργασία με τον καλύτερό του φίλο. Τότε η δις Μίντσιν της επιβάλλει να ζήσει σε άθλιες συνθήκες και την εκμεταλλεύεται ως υπηρέτρια για όλες τις δουλειές. Η Σάρα προσπαθεί να αντέξει τη δυστυχία με διάφορους τρόπους. Διαβάζει όσο περισσότερο μπορεί, της αρέσει να παρατηρεί τους ανθρώπους, γοητεύεται από μια πολυμελή οικογένεια που φαίνεται πολύ ευτυχισμένη, όπως και από έναν κύριο που έχει ζήσει στην Ινδία, τον κύριο Κάρισφορντ, τον Ινδό υπηρέτη του Ραμ Ντας, και τη μαϊμού του. Κυρίως, όμως, το βασικό της μέσο για να αντιμετωπίσει τις ανυπόφορες συνθήκες είναι η συνεχής δημιουργία αυτοσχέδιων φανταστικών ιστοριών, μέσω των οποίων ζει μια εντελώς διαφορετική πραγματικότητα. Μετά από περιπλοκές και ανατροπές της πλοκής, στο τέλος αποκαλύπτεται ότι ο κύριος Κάρισφορντ είναι ο φίλος και συνεργάτης του πατέρα της που, άρρωστος πλέον και γεμάτος ενοχές, έχει έρθει στο Λονδίνο για να βρει τη

Σάρα και να επανορθώσει το κακό που της έκανε. Την υιοθετεί και την αποκαθιστά οικονομικά και κοινωνικά.

Το σύντομο αυτό αφήγημα εξελίχθηκε στο γνωστό μυθιστόρημα *Η μικρή πριγκίπισσα* (*A Little Princess*), που εκδόθηκε το 1905⁴ και εξακολουθεί να είναι δημοφιλές και σήμερα. Η Burnett δημιούργησε στο μυθιστόρημα μια πιο συμβατική παραλλαγή του χαρακτήρα της ηρωίδας, η οποία συνάδει σε πολλά σημεία με το ισχυρό βικτωριανό πρότυπο της «αγγελικής» αστής. Για την παρούσα εργασία επιλέχθηκε να αναλυθεί η αρχική νουβέλα, επειδή εμπεριέχει περισσότερα στοιχεία αντίστασης στους κυρίαρχους λόγους της βικτωριανής εποχής, και επιπλέον δεν έχει μελετηθεί επαρκώς, ενώ υπάρχουν πολυάριθμες εκδόσεις, διασκευές, μεταφράσεις και μελέτες της διευρυμένης εκδοχής της (Bixler, 1994· Resler, 2008).⁵ Η προσέγγιση του κειμένου συνδυάζει: τη φιλολογία, στον βαθμό που απαιτείται προσοχή στη λειτουργία των λογοτεχνικών συμβάσεων του αφηγήματος διάπλασης, καθώς αυτές καθορίζουν την εξέλιξη της ηρωίδας και της πλοκής· τη θεωρία του μετα-μαρξιστικού Νέου Ιστορικισμού, που τοποθετεί το λογοτεχνικό κείμενο στο ιστορικο-κοινωνικό του πλαίσιο (Abrams, 2012) και ταυτόχρονα προωθεί τη συγκριτική εκ του σύνεγγυς μελέτη λογοτεχνικών κειμένων με μη λογοτεχνικά κείμενα της εποχής (Childs & Fowler, 2006), επιστημονικά, δημοσιογραφικά, κ.ά. (στην προκειμένη περίπτωση χρησιμοποιούνται κοριτσίστικα περιοδικά, εγχειρίδια σωστής συμπεριφοράς, και κείμενα «ψευδοεπιστημών» της περιόδου)· στοιχεία από τις Σπουδές Φύλου, κυρίως η αναπλαισίωση από τη φεμινιστική κριτική της θεωρίας του λόγου του Foucault, σύμφωνα με την οποία η ταύτιση με μία κατηγορία φύλου συνεπάγεται συμμόρφωση με τις κοινωνικές ρυθμίσεις που διαμορφώνουν το φύλο αλλά και την ερμηνεία του εαυτού (Mills, 2001). Ωστόσο, οι λόγοι μέσα και έξω από τα λογοτεχνικά κείμενα, αποτελούν πεδία αντιπαράθεσης (Pechoux, 1982), και επομένως το ερώτημα που θέτουμε στο κείμενο της Burnett είναι σε ποιον βαθμό υπονομεύει, και με ποιον τρόπο, τους κυρίαρχους λόγους που αναπαράγει.

Θα συζητηθεί η πραγμάτευση της έννοιας του φύλου στο πλαίσιο των διαφόρων λόγων περί θηλυκότητας, σε σχέση με διαφορετικές πολιτικές ή πολιτισμικές παραμέτρους όπως η εθνική ταυτότητα, η φυλή ή η κοινωνική τάξη, οι διαφορετικές, πιθανά αντιφατικές θέσεις υποκειμένου που αναλαμβάνει η Σάρα ως κεντρική ηρωίδα κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης της υποκειμενικότητάς της, καθώς και ο τρόπος που λειτουργεί στο πλαίσιό τους. Όταν οι άνθρωποι ορίζουν τους εαυτούς τους ως έμφυλα

υποκείμενα (gendered subjects), ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους εντός ενός συγκεκριμένου εύρους παραμέτρων που καθορίζονται από τους εκάστοτε ιστορικούς λόγους για τα φύλα, οι οποίοι οριοθετούν το λογοθετικό πεδίο μέσα στο οποίο μπορεί να διαπραγματευτεί κανείς την έννοια του κοινωνικού του φύλου (Mills, 2001). Στο αφήγημα που μελετάμε, η πρωταγωνίστρια παρακινείται βιαίως από το περιβάλλον της, λόγω φτωχοποίησης, να επαναπροσδιορίσει την ταυτότητά της, και αντιστέκεται στις νέες συνθήκες εμμένοντας σε παραστασιακές επιτελέσεις που φαντάζουν ανάρμοστες στην κοινωνική της θέση.

Κοινωνική τάξη και η εκπαίδευση των κοριτσιών στη Sara Crewe

Η Σάρα παρουσιάζεται για πρώτη φορά στο λογοτεχνικό κείμενο σε διαδικασία ενδοσκόπησης. Εκφράζει προβληματισμούς για τον εαυτό της με αφορμή την πινακίδα στην εξώπορτα του σχολείου της: «Στην πόρτα της κυρίας Μίντσιν υπήρχε μια μπρούτζινη πινακίδα. Πάνω της ήταν χαραγμένο με μαύρα γράμματα: «Εκλεκτό σεμινάριο για νεαρές κυρίες, της δεσποινίδος Μίντσιν». Η μικρή Σάρα Κρου δεν περνούσε ποτέ την εξώπορτα χωρίς να διαβάσει αυτή την επιγραφή και να συλλογίζεται τα γραφόμενά της. Όταν έγινε δώδεκα χρονών, είχε πια καταλήξει στο συμπέρασμα πως αντιμετώπιζε τόσα προβλήματα επειδή πρώτα πρώτα δεν ήταν εκλεκτή και έπειτα δεν ήταν μια νεαρή κυρία» (Burnett, 1888).

Οι τρόποι εκπαίδευσης των παιδιών στη βικτωριανή Αγγλία καθορίζονταν τόσο από το φύλο τους όσο και από την κοινωνική τους τάξη. Τα κορίτσια της μεσαίας και της ανώτερης τάξης, στην εφηβεία τους, ή νωρίτερα αν ήταν ορφανές, πήγαιναν σε ιδιωτικά οικοτροφεία θηλέων, τα οποία πριν το τελευταίο τέταρτο του αιώνα χαρακτηρίζονταν από σπιτική ατμόσφαιρα (Mitchell, 2009). Όπως ισχυρίζεται η Ray (2005), οι συγγραφείς λογοτεχνίας για κορίτσια του ύστερου 19ου αιώνα όπως η Burnett, αντλούσαν από τη δική τους εμπειρία ως οικοτρόφοι σε αυτού του είδους τα σχολεία με το οικιακό περιβάλλον, που έμοιαζε σαν επέκταση του σπιτιού τους. Αυτός ακριβώς ο εκπαιδευτικός θεσμός αναπαριστάνεται στην ιστορία, καθώς το σχολείο της Σάρας παρουσιάζεται σαν σπίτι: «Η δεσποινίς Μίντσιν ζούσε στο Λονδίνο. Το σπίτι της ήταν μεγάλο και πληκτικό» (Burnett, 1888).

Σε μια διαφήμιση ενός ακριβού ιδιωτικού οικοτροφείου θηλέων του 1830, που παρουσιάζεται από την Mitchell (2009), οι μαθήτριες περιγράφονται σαν «νεαρές

κυρίες», όπως και στην πινακίδα της εισόδου του σχολείου της Σάρας: «Οικοτροφείο για νεαρές κυρίες. Η δεσποινίς Σώκινς θα δεχτεί τα Χριστούγεννα περιορισμένο αριθμό νεαρών κυριών, σε ένα πρόγραμμα που συνδυάζει τις ανέσεις και τα προνόμια της οικιακής και της σχολικής εκπαίδευσης». Η έννοια της «κυρίας» αντιπροσώπευε μια ταξική κατηγορία (Black κ.ά., 2006) και ειδικότερα ο όρος «νεαρή κυρία» αναφερόταν σε νεαρές γυναίκες της μεσαίας και της ανώτερης τάξης, ωστόσο σταδιακά θεωρήθηκε ακατάλληλος για κορίτσια που πήγαιναν σχολείο, καθώς συνδεόταν με μια οικιακή ζωή χωρίς καμία απασχόληση (Hunter, 2002). Η εκπαίδευση των «νεαρών κυριών» στα οικοτροφεία θηλέων διαφοροποιούνταν, ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητες της ιδιοκτήτριας. Για παράδειγμα άλλα σχολεία έδιναν έμφαση στην εκμάθηση ξένων γλωσσών και άλλα στις κοινωνικές δεξιότητες και την εμφάνιση. Συνήθως δίδασκαν γενικές γνώσεις, ζωγραφική, πιάνο και καλούς τρόπους. Κυριαρχούσε η αντίληψη πως μεγαλύτερη σημασία από τις ακαδημαϊκές επιδόσεις είχε ο τρόπος της ομιλίας, το ήθος και η συμπεριφορά των κοριτσιών (Mitchell, 2009), που όμως διαφοροποιούνταν ανάλογα και με την κοινωνική τάξη. Το πρόγραμμα διδασκαλίας των οικοτροφείων για τα παιδιά της μεσαίας και της ανώτερης τάξης περιλάμβανε τρόπους κατάλληλης συμπεριφοράς ανάλογα με το φύλο κάθε παιδιού, καθώς υπήρχε η αντίληψη ότι δεν ήταν αρκετό ένα άτομο να γεννηθεί κύριος ή κυρία αλλά έπρεπε να εκπαιδευτεί ώστε να ανταποκρίνεται σε αυτόν τον τίτλο και στη συνέχεια να ελέγχει τον εαυτό του διαρκώς ώστε να διασφαλίζει ότι ο τίτλος αυτός του αξίζει (Black κ.ά., 2006).

Αν και η ιστορία τοποθετείται σε ένα οικιακό σχολικό περιβάλλον οικοτροφείου για κορίτσια των ανωτέρων τάξεων, η Σάρα βρίσκεται σε μια διαφορετική θέση από εκείνη μιας «νεαρής κυρίας», και αντιμετωπίζει αυτή τη διαφορετικότητα ως πηγή δυστυχίας. Η στάση της σχετίζεται με την κοινωνική της μετατόπιση μετά το θάνατο του πατέρα της, η οποία σύμφωνα με την Carroll (2020) γίνεται ορατή μέσω της χωρικής της μετατόπισης. Η δεσποινίς Μίντσιν την εξορίζει στη σοφίτα, το απώτερο όριο του κτιρίου και η άνοδος της Σάρας στο ψηλότερο σημείο του σχολικού χώρου είναι ταυτόχρονα κάθοδος στο χαμηλότερο σημείο της σχολικής ιεραρχίας. Η χωρική περιθωριοποίηση είναι ένα σύνηθες σύμβολο κοινωνικής περιθωριοποίησης του ορφανού στο λογοτεχνικό υποείδος των ιστοριών για ορφανά της εποχής (Carroll, 2020).

Η ιδιοκτήτρια του σχολείου της αφαιρεί την ιδιότητα του μέλους της μεσαίας τάξης που κατείχε ως εκείνη τη στιγμή και την υποβιβάζει στην εργατική τάξη. Η ρήση

της ότι η Σάρα δεν θα έχει πια ελεύθερο χρόνο για κούκλες δεν αφορά μόνο την ίδια, αλλά και συμβολίζει το πρόωρο τέλος της παιδικής ηλικίας των φτωχών (Smith, 2011). Η επακόλουθη ζωή της ως υπηρέτριας για όλες τις δουλειές αντικατοπτρίζει τη σκληρή ζωή των εργαζόμενων κοριτσιών στη βικτωριανή εποχή. Οι απάνθρωπες συνθήκες της ζωής της Σάρας συνοψίζονται στο χαρακτηρισμό της ως «μικρής σκλάβας» (Burnett, 1888). Το μαρτύριο των μικρών εργαζόμενων παιδιών ήταν τέτοιο, που καθιερώθηκε από κοινωνικούς αναμορφωτές, όπως ο Richard Oastler (1789-1861), η παρομοίωση της παιδικής εργασίας με τη δουλεία (National archives UK, 2020).

Καθώς η παιδικότητα καθοριζόταν ταξικά, οι φτωχοί δεν θεωρούνταν παιδιά (Sebag-Montefiore, 2008). Οι χώροι των κοριτσιών της μεσαίας τάξης ήταν η σχολική αίθουσα και στη συνέχεια το σαλόνι και η αίθουσα χορού, που σηματοδοτούσαν την είσοδό τους στην κοινωνία (Bilston, 2004). Όπως ανέφερε η φεμινίστρια Frances Power-Cobbe, σε άρθρο της του 1876, υπήρχαν δύο διαφορετικές τάξεις γυναικών, οι γυναίκες των ανωτέρων τάξεων που η ζωή τους ήταν μια διαρκής αναψυχή και οι φτωχές γυναίκες που η ζωή τους ήταν ατέρμονος μόχθος (Power-Cobbe, 1984).

Η Σάρα Κρου στο πλαίσιο της Αυτοκρατορίας

Ένα επιπλέον στοιχείο που ετεροποιεί τη Σάρα σε σχέση με το περιβάλλον της, αποτελεί η διαφορούμενη σχέση της με την Αγγλική εθνική της ταυτότητα. Καθώς ο πατέρας της ήταν Άγγλος αλλά η μητέρα της ήταν Γαλλίδα, έχει αγγλική και γαλλική εθνική καταγωγή. Μιλούσε πάντα γαλλικά με τον μπαμπά της το διάστημα που έζησε μαζί του. Επίσης έχει μάθει γερμανικά, άγνωστο με τι τρόπο, και γενικά έχει ιδιαίτερη ικανότητα στην εκμάθηση γλωσσών (Burnett, 1888). Η αμφίσημη σχέση της Σάρας με την εθνική της ταυτότητα, καθώς και η σύνδεσή της με διαφορετικές γλώσσες και πολιτισμούς, διαβρώνει την κυρίαρχη αγγλικότητα και υπονομεύει τον ιμπεριαλιστικό λόγο, στο πλαίσιο του οποίου τα άτομα βρετανικής καταγωγής υπερέχουν των άλλων εθνών (Smith, 2011).

Η διαφοροποίηση της μυθοπλαστικής ηρωίδας από το συμβατικό πρότυπο του κοριτσιού της ανώτερης αγγλικής «φυλής» απορρέει και από τη σχέση της με την Ινδία. Η Σάρα έχει γεννηθεί και έχει ζήσει εκεί ως τα οχτώ της χρόνια. Ωστόσο, η Ινδία θεωρούνταν απολίτιστος τόπος. Για παράδειγμα, άρθρο στο *Περιοδικό του Κοριτσιού* ενθαρρύνει τις αναγνώστριες να συμπονέσουν τα κορίτσια από την Αγγλία που ζουν

εκεί: «Σκεφτήκατε ποτέ ότι θα μπορούσαν να υπάρχουν κορίτσια από την Αγγλία που δεν έχουν δει ποτέ χιόνι το χειμώνα, πρίμουλες την άνοιξη και δεν έχουν ιδέα από τη φθινοπωρινή μεγαλοπρέπεια των δασών μας;» (Smith, 2011). Στο άρθρο αμφισβητείται ότι τα κορίτσια αγγλικών οικογενειών που γεννήθηκαν στην Ινδία είναι όντως πολιτισμένα, εξαιτίας του περιβάλλοντος στο οποίο ανατράφηκαν. Η σχέση της μυθοπλαστικής ηρωίδας με την Ινδία τη συνδέει με μια περιοχή πέρα από τον πολιτισμό (Smith, 2011).

Το *Περιοδικό του Κοριτσιού* επιχειρούσε επίσης να εμφυσήσει στα κορίτσια της μεσαιάς τάξης το καθήκον να εκπολιτίσουν τα απολίτιστα άτομα των κατωτέρων τάξεων (Smith, 2011), με τρόπο αντίστοιχο που οι Άγγλοι αποικιοκράτες υποτίθεται πως εκπολιτίζαν τους κυριαρχούμενους πληθυσμούς της Αυτοκρατορίας. Η Σάρα επιτελεί αυτό το εκπολιτιστικό καθήκον επιδρώντας θετικά στα παιδιά του δρόμου. Αν και περιγράφεται να υποφέρει πολύ από το κρύο και την πείνα και η ίδια, νιώθει συμπόνια για μια μικρή ζητιάνα και της προσφέρει τα περισσότερα ψωμάκια που αγόρασε, κρατώντας μόνο ένα για τον εαυτό της, παρά το γεγονός ότι δεν ξέρει πότε θα έχει ξανά την ευκαιρία να φάει (Burnett, 1888). Η στωικότητα και η αυταπάρνηση που παρουσιάζεται να επιδεικνύει η ηρωίδα σε δύσκολες συνθήκες, αποτελούν ιδιότητες που είχαν θεωρηθεί πολύ σημαντικές για τον χαρακτήρα και την αυτοεικόνα των Βρετανών της εποχής, οι οποίοι επικαλούνταν τις ανώτερες ιδιότητες του έθνους τους για να δικαιολογήσουν τις ιμπεριαλιστικές τους κατακτήσεις (Smith, 2011). Η Σάρα εκφράζεται με σωστούς κανόνες γραμματικής, σε αντίθεση με τη μικρή ζητιάνα, που ο λόγος της είναι χαρακτηριστικός των αστέγων παιδιών, τα οποία, σύμφωνα με τον Mayhew (1861), ήταν «αδίδακτα». Επιπλέον, ενώ η Σάρα εκδηλώνει την ευγνωμοσύνη της στην ιδιοκτήτρια του φούρνου για τα επιπλέον ψωμάκια που της δίνει, αναφέρεται πως η μικρή ζητιάνα δεν ευχαρίστησε τη Σάρα, επειδή δεν είχε διδαχθεί ποτέ να φέρεται ευγενικά (Burnett, 1888).

Η ζητιάνα χαρακτηρίζεται «βάρβαρη» (savage) (Burnett, 1888), επαναλαμβάνοντας την άποψη που εκφράστηκε από τον δημοσιογράφο και κοινωνικό ερευνητή της εποχής Mayhew (1861), ο οποίος παρομοίασε τα παιδιά του δρόμου με τους μη λευκούς αγρίους των μακρινών φυλών της Αφρικής. Επίσης, χαρακτηρίζεται «μικρό άγριο ζώο» που αρπάζει το ψωμί που του προσφέρει η Σάρα και το τρώει σαν λύκος, εκφράζοντας «άγρια χαρά» (Burnett, 1888). Όμως, η σύγκριση των φτωχών με τα ζώα υποδηλώνει ότι ακόμη και οι Άγγλοι πολίτες μπορούν να υποβιβαστούν σε ένα

πρωτόγονο στάδιο, αν η κοινωνία δεν φροντίζει να έχουν τα αναγκαία για την επιβίωσή τους και να μορφώνονται (Smith, 2011). Ο χαρακτηρισμός τμημάτων του Λονδίνου ως περιοχών εκτός πολιτισμού οδηγούσε στην παραδοχή ότι η Βρετανία, πατρίδα μιας φυλής που διοικεί μια αυτοκρατορία, έχει δημιουργήσει τους δικούς της βαρβάρους, τους οποίους εγκατέστησε στην καρδιά του πολιτισμού (Richardson, 2003). Με την περιγραφή της μικρής ζητιάνας η Burnett υπαινίσσεται την αναποτελεσματικότητα και τη ματαιότητα της αυτοκρατορίας (McPherson, 2014).

Η συμπεριφορά της Σάρας επιδρά στην ιδιοκτήτρια του φούρνου, η οποία αρχικά αποφασίζει να δίνει ψωμί στη ζητιάνα, την οποία ονομάζει Αν, και στη συνέχεια της προσφέρει στέγη και εργασία, με αποτέλεσμα η μικρή να γίνει ευπαρουσίαστη με συμπαθητικό πρόσωπο, χωρίς άγριο βλέμμα, καθώς «δεν είναι πια πρωτόγονη» (Burnett, 1888: 61). Επιπλέον, όταν η Σάρα ανακτά την περιουσία της, χρηματοδοτεί την ιδιοκτήτρια του φούρνου ώστε να δίνει ψωμί σε όλα τα πεινασμένα παιδιά, αναθέτοντας μάλιστα το καθήκον αυτό στην Αν. Καταφέρνει να εκπολιτίσει ένα παιδί του δρόμου και να το παρακινήσει, όπως και την ιδιοκτήτρια του φούρνου, σε ενέργειες εκπολιτισμού περισσότερων παιδιών. Στηρίζοντας τους φτωχούς και καταβεβλημένους η Σάρα συμβάλλει στον πολιτισμό της πόλης (Smith, 2011). Ωφελείται από την ιμπεριαλιστική εμπορική δραστηριότητα του πατέρα της, όμως χρησιμοποιεί την περιουσία που αποκτά ως αποτέλεσμα αυτής της δραστηριότητας για να βοηθήσει τους απόρους, οι οποίοι συνιστούν την εγχώρια εκδοχή των ιθαγενών.

Βέβαια η μυθοπλαστική ηρωίδα πηγαίνει να ζήσει στην Αγγλία στα οκτώ της χρόνια, οπότε από αυτό το σημείο της ζωής της και μετά έρχεται πλέον σε επαφή με τον βρετανικό πολιτισμό. Όμως νοσταλγεί την ευτυχισμένη της ζωή στην Ινδία και, επιπλέον, μιλάει ινδικά. Εκπλήσσει ευχάριστα τον Ραμ Ντας μιλώντας του στη γλώσσα του, με αποτέλεσμα ο ίδιος αλλά και ο κύριος Κάρισφορντ να ενδιαφερθούν για εκείνη και να τη βοηθήσουν. Καθώς συνδέει κάθε τι καλό στη ζωή της με την Ινδία, φαντάζεται τον μυστηριώδη ευεργέτη της σαν έναν μάγο από την Ανατολή. Στο όνειρό της του μιλάει ινδικά και του υποκλίνεται με ινδικό τρόπο [made salaams to him] (Burnett, 1888).

Η άποψη της Burnett για τον ιμπεριαλισμό είναι αντιφατική και πολύπλοκη. Στην παρουσίαση της θετικής επίδρασης της Ινδίας στην ηρωίδα αντικατοπτρίζονται οι αντιφατικές ερμηνείες της εποχής για την Ανατολή, οι οποίες, σύμφωνα με τον Mackenzie (1995) δεν συνιστούσαν μόνο αρνητικά στερεότυπα αλλά και θετικές

εικόνες. Μια σημαντική παράμετρος της πρόσληψης του ινδικού πολιτισμού αφορούσε την κατασκευή της εικόνας της Ινδίας ως μιας χώρας στην οποία η φαντασία καθόριζε την αντίληψη της πραγματικότητας επειδή η ινδική σκέψη δεν ήταν ορθολογική (Breckenridge & van der Veer, 1993· Cohn, 1996· Chatterjee, 1998· Inden, 1990· King, 1999). Αυτού του είδους η αντιμετώπιση της Ινδίας από τη Δύση, πρόσφερε μια εικόνα του «Άλλου», του διαφορετικού, σε σύγκριση με την οποία το ορθολογικό άτομο του Δυτικού πολιτισμού φαινόταν, κατ' αρχήν, ανώτερο (Lamont & Bates, 2007). Αυτή η εικόνα του μη λογικού «Άλλου» απηχείται στη σχέση της μυθοπλαστικής ηρωίδας με τη φαντασία, η οποία περιγράφεται στο κείμενο σαν ένα χαρακτηριστικό που την προσδιορίζει. «Είχε ζωηρή φαντασία. Η φαντασία της ήταν σχεδόν περισσότερη από την ίδια τη Σάρα. Όλη η παραμελημένη κι έρημη ζωή της απαρτιζόταν από προϊόντα φαντασίας. Φανταζόταν και υποδυόταν φανταστικούς ρόλους τόσο πολύ, που στο τέλος πίστευε για πραγματικό ό,τι φανταζόταν» (Burnett, 1888: 13). Υιοθετώντας μια αντίληψη η οποία, σύμφωνα με τους Lamont & Bates (2007), αντιμετωπίστηκε ως χαρακτηριστική της ινδικής νοοτροπίας και ασύμβατη με τον Δυτικό πολιτισμό, η Σάρα αποκλίνει από τη συμβατική θέση που αναλογεί σε ένα κορίτσι από την Αγγλία στο κοινωνικό και πολιτισμικό σύστημα της εποχής της, αλλά ταυτόχρονα και επιβιώνει και γίνεται δημιουργική ως άτομο.

Επιπροσθέτως, στο πλαίσιο της ερμηνείας του ινδικού τρόπου σκέψης από τη βικτωριανή Αγγλία, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην αντίληψη της πραγματικότητας ως ψευδαίσθησης από την ινδική φιλοσοφία Βεδάντα (Inden, 1990· King, 1999). Αυτού του είδους η αντιμετώπιση της πραγματικότητας αντανάκλαται στην αντίληψη της Σάρας για τη φαντασία ως καθοριστικό παράγοντα στη ζωή του ανθρώπου. Λέει στη φίλη της Έρμενγκαρντ: «Όλα είναι ιστορίες. Το κάθε τι στον κόσμο. Εσύ είσαι μια ιστορία. Εγώ είμαι μια ιστορία. Η δισ Μίντσιν είναι μια ιστορία» (Burnett, 1888). Η προσέγγιση της υλικής διάστασης του κόσμου ως αφήγησης η οποία μπορεί να αναδημιουργηθεί, και η συνακόλουθη αντίληψή της ότι μπορεί να δημιουργεί την προσωπική της ιστορία με όποιον τρόπο θέλει, υπονομεύει τον ταξικό λόγο καθώς την οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η κοινωνική της τάξη μπορεί να μετατρέπεται κατά βούληση ανάλογα με τη δυνατότητά της να υποδυθεί τον ρόλο του μέλους της (Parkes, 2012).

Υποκειμενοποίηση και αυτοποίηση στη Σάρα Κρου

Ως πρωταγωνιστικός χαρακτήρας ενός αγγλικού Bildungsroman του 19ου αιώνα, ο οποίος προσπαθεί να αποτρέψει την ανατροπή της κανονικότητας (Moretti, 2000), η ηρωίδα αρνείται την ταξική της υποβίβαση. Από το σημείο της ιστορίας που μένει ορφανή και μετά, φέρεται πάντα με αυτοκυριαρχία, όσο οδυνηρές και αν είναι οι συνθήκες, ενώ όταν αναγκάστηκε να αποχωριστεί τον πατέρα της και να μείνει στο οικοτροφείο έκλαιγε ασταμάτητα. Αλλάζει στην πορεία της ιστορίας, όπως συμβαίνει, σύμφωνα με τους Jeffers (2005) και Engel (2007), στους πρωταγωνιστικούς χαρακτήρες του Bildungsroman. Ο αυτοέλεγχός της απηχεί τις σχετικές συμβουλές ενός εγχειριδίου συμπεριφοράς της Charlotte Yonge (1876), στο οποίο συστήνεται η αυτοκυριαρχία στα κορίτσια της μεσαίας τάξης, ώστε να διαφοροποιούνται από τα άτομα των κατωτέρων τάξεων. Στο εγχειρίδιο αναφέρεται: «Το καλύτερο που μπορούμε να κάνουμε για ένα παιδί είναι να του διδάξουμε τον αυτοέλεγχο. Το γεγονός ότι η διδασκαλία των καλών τρόπων και της πολιτισμένης συμπεριφοράς συμβάλλει στην καλλιέργεια αυτής της ιδιότητας, αποδεικνύεται από τις μεγάλες δυσκολίες που όλοι έχουμε συχνά όταν αντιμετωπίζουμε άτομα των κατωτέρων τάξεων. Αυτό συμβαίνει λόγω της ανικανότητάς τους να ελέγξουν τον εαυτό τους».

Πενθεί τον πατέρα της φορώντας ένα μαύρο φόρεμα και τυλίγοντας την κούκλα της με ένα μαύρο ύφασμα, σύμφωνα με την πρακτική των πλούσιων οικογενειών που περιγράφεται από την Mitchell (2009). Καθώς στη βικτωριανή εποχή ο λόγος περί ενδυμασίας συνδεόταν με τον ταξικό λόγο, οπτικοποιώντας τον ταξικό διαχωρισμό των ατόμων, η Σάρα προσπαθεί κατά κάποιον τρόπο να ακολουθεί τους κανόνες ένδυσης της μεσαίας τάξης. Βεβαίως, δεν έχει τη δυνατότητα να ντύνεται όπως τα κορίτσια αυτής της τάξης, τα οποία, όπως μας πληροφορεί η Nelson (2014), όφειλαν να ντύνονται ελκυστικά και ανάλογα με τη θέση τους, ακολουθώντας τις συστάσεις των περιοδικών μόδας που ήταν σε άνθηση. Ωστόσο, οι επιθυμίες της καθορίζονται από αυτό το πλαίσιο, όταν, για παράδειγμα, εύχεται να είχε «ωραία παπούτσια, ένα μακρύ χοντρό παλτό και κάλτσες από μαλλί μερινός» (Burnett, 1888). Καθώς το μαλλί μερινός το οποίο είναι ακριβό ακόμη και σήμερα, στην εποχή της Burnett ήταν ένα εισαγόμενο πολυτελές προϊόν, οι επιθυμίες της αφορούν είδη πολυτελείας που δεν καλύπτονται απλά ανάγκες επιβίωσης (Jeikner, 2014). Το μαλλί γενικά δε θεωρούνταν πρακτικό υλικό από τα άτομα των κατωτέρων τάξεων, επειδή ήταν πιο δύσκολο να διατηρηθεί

καθαρό, να πλυθεί και να στεγνώσει, από τα βαμβακερά υφάσματα (Toplis, 2008). Η επιθυμία της ηρωίδας για αυτό το ακριβό προϊόν αναδεικνύει, μετωπικά, την άρνησή της να δεχθεί την αλλαγή της κοινωνικής της θέσης (Jeikner, 2014).

Ένα άλλο μέσο ενδυνάμωσης που χρησιμοποιεί η Σάρα είναι η κούκλα της, την οποία φαντάζεται ως υποστηρικτική φίλη. Η αντίληψη της ευνοϊκής επίδρασης του παιχνιδιού με την κούκλα στα κορίτσια ήταν κυρίαρχη έως τον ύστερο 19ο αιώνα (Jones, 2016), μάλιστα υπήρχε η άποψη ότι η εξέλιξη της βασίλισσας Βικτωρίας σε καλή μητέρα και σύζυγο, όπως και η ικανότητά της να κυβερνά το έθνος, ήταν αποτέλεσμα του παιχνιδιού της με κούκλες (Low, 1894). Ωστόσο, η συμπεριφορά της Σάρας προς την κούκλα της δεν εστιάζει στον μητρικό γυναικείο ρόλο αλλά στη φιλία, αντικατοπτρίζοντας ένα διαφορετικό είδος ιστοριών για κούκλες· βρίσκεται σε διακειμενική σχέση με την ιστορία *Doll world; or, play and earnest: A study from real life* [Ο κόσμος της κούκλας· ή, παιχνίδι και σοβαρότητα: Μια μελέτη της πραγματικής ζωής] (O'Reilly, 1872), στην οποία προάγεται η γυναικεία αυτονομία. Στο πλαίσιο αυτής της ιστορίας, η κούκλα είναι μέσο παιχνιδιού επικεντρωμένου πλήρως στα κορίτσια, που δεν απαιτεί την παρουσία αντρών οι ηρωίδες δημιουργούν έναν χώρο ανεξάρτητο από τη βικτωριανή πατριαρχική δομή του γάμου και της μητρότητας (Jones, 2016).

Καθώς η δις Μίντσιν και το περιβάλλον της «της προκαλούσαν απέχθεια και επιθυμούσε να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο διαφορετική από αυτές» (Burnet 1888), η Σάρα ταυτίζεται με τη Μαρία Αντουανέτα, την οποία αντιλαμβάνεται ως μοντέλο ψυχικού σθένους μπροστά στις κακουχίες, και αντίστασης σε μια βάρβαρη καταπίεση (Gruner, 1998) και παράγει επιτελεστικά (performatively) την υποκειμενικότητα της πριγκίπισσας, με τη μίμηση των χαρακτηριστικών που αποδίδονταν στη Γαλλίδα βασίλισσα από τους βικτωριανούς βιογράφους της. Αντιμετωπίζει γελώντας τα χτυπήματα της Μίντσιν χωρίς να φοβάται και δεν δίνει σημασία στον κακεντρεχή και προσβλητικό τρόπο με τον οποίο της μιλούν, σαν να μην ακούει καν όσα λέγονται (Burnett, 1888), μιμούμενη την περιγραφή της Μαρίας Αντουανέτας από τον Charles Duke Yonge (1876α), ο οποίος ισχυρίστηκε: «Κανενός το κουράγιο δεν δοκιμάστηκε από τόσο πολλά και διαφορετικά βάσανα. Κανείς ποτέ δεν αντιμετώπισε ακόμη και πολύ μικρότερες συμφορές με τέτοιο μεγαλείο». Παράλληλα, ρυθμίζει τη συμπεριφορά της σύμφωνα με τους κανόνες του λόγου περί θηλυκότητας της μεσαίας τάξης, καθώς η «πριγκιπική» συμπεριφορά της είναι

ανάλογη με εκείνη που συστήνεται στα κορίτσια της μεσαίας τάξης, για παράδειγμα, στο εγχειρίδιο συμπεριφοράς της Linton (1883), όπου αναφέρεται ότι η θηλυκότητα προδιαθέτει στην υπομονή στις δυσκολίες και στην «ακατάβλητη καλή διάθεση, παρά τις αναπόφευκτες δοκιμασίες που μπορεί να αντιμετωπίζει μια γυναίκα. Δεν θεωρεί τον εαυτό της προορισμένο από τη φύση να απολαμβάνει μόνο το καλύτερο από το κάθε τι και δεν προσβάλλεται όταν αναγκάζεται να σηκώσει το σταυρό που προορίστηκε ειδικά για εκείνη». Προβάλλοντας αντίσταση στις απόπειρες του περιβάλλοντός της να μεταβάλλει την υποκειμενικότητά της, η ηρωίδα καταλαμβάνει ταυτόχρονα δύο αντιφατικές θέσεις υποκειμένου. Εκείνη του κοριτσιού της εργατικής τάξης, λόγω της εκμετάλλευσης που υφίσταται από τη δεσποινίδα Μίντσιν, αλλά και εκείνη μιας «μικρής κυρίας» της μεσαίας τάξης, μέσω της επίμονης επιτέλεσης της συμπεριφοράς της σύμφωνα με τις συμβάσεις του λόγου της θηλυκότητας αυτής της τάξης.

Η Σάρα χρησιμοποιεί τη φαντασία ότι είναι πριγκίπισσα ως μέσο υιοθέτησης των ευγενικότερων τρόπων και εκφράσεων μιας κυρίας (Brieske, 2017). Καθώς, σύμφωνα με τον Yonge (1876α), η Μαρία Αντουανέτα φερόταν με προσήνεια και αβρότητα και «μιλούσε ευγενικά σε όλους όσους την πλησίαζαν», η Σάρα πιστεύει ότι «μια πριγκίπισσα πρέπει να είναι ευγενική» (Burnett, 1888) και αποφασίζει να είναι ιδιαίτερα ευγενική με τα άτομα του περιβάλλοντός της, «παρά το γεγονός ότι δεν το άξιζαν ούτε στο ελάχιστο» (Burnet 1888). Οι αντιλήψεις της συνάδουν με τις απόψεις που εκφράζονται σε εγχειρίδιο συμπεριφοράς με θέμα την εκπαίδευση των «νεαρών κυριών», όπου αναφέρεται: «Μια γυναίκα που έχει πολλά προτερήματα αλλά δεν είναι ευγενική, είναι σαν να μην έχει κανένα» (Roe, 1866). Όπως και η αγάπη της Μαρίας Αντουανέτας για τη δικαιοσύνη υποτίθεται πως ήταν μια από «τις πιο εμφανείς αλλά και τις πιο αριστοκρατικές της ιδιότητες» (Yonge, 1876α), η Σάρα επίσης «είχε τη σύνεση να επιθυμεί να είναι δίκαιη με όλους. Στις ώρες που περνούσε μόνη, συζητούσε πολλά παράξενα θέματα με τον εαυτό της. Είχε αποφασίσει πως ένα αρκετά έξυπνο άτομο θα έπρεπε να χρησιμοποιεί την εξυπνάδα του ώστε να μη φέρεται άδικα ή με σκόπιμη αγένεια σε κανέναν» (Burnett, 1888). Τα χαρακτηριστικά της ευγενικής και δίκαιης πριγκιπικής συμπεριφοράς, που επιλέγει να μιμηθεί η Σάρα, αποδίδονται στα κορίτσια της μεσαίας τάξης σε ένα ακόμη εγχειρίδιο συμβουλών με θέμα την εκπαίδευσή τους: «Την επιστήμη της ζωής οι γυναίκες την αντιλαμβάνονται πολύ καλά, χωρίς να είναι επιφανείς διανοούμενοι. Αυτή η επιστήμη έχει πολλές διαστάσεις. Η μια αφορά τις σχέσεις ανάμεσα στα ανθρώπινα πλάσματα που βασίζονται στην αλήθεια

και τη δικαιοσύνη, την οποία ονομάζουμε κοινωνικό καθήκον. Η άλλη ενσωματώνει το νόμο της ευγένειας, που συνεπάγεται την αμοιβαία καλή θέληση, χωρίς την οποία δεν μπορούμε να ζήσουμε ευτυχισμένοι στο κοινωνικό πλαίσιο» (Ellis, 1869).

Η βικτωριανή πρόσληψη της φιγούρας της Μαρίας Αντουανέτας συνάδει με τις αντιλήψεις για τη βασίλισσα Βικτωρία. Σε κείμενο του ιστορικού της εποχής Lecky (1908), εκφράζεται η άποψη ότι η Βικτωρία μπορούσε να καταλάβει τα αισθήματα και τις απόψεις των ατόμων της αγγλικής μεσαίας τάξης όσο κανείς άλλος, καθώς «είχε την ίδια νοοτροπία με εκείνους». Το βασιλικό ζεύγος, σε συνεργασία με τον τύπο εργάστηκαν σκληρά για να παρουσιάσουν τη βασιλική οικογένεια σαν μια τυπική οικογένεια της μεσαίας τάξης, καθώς αυτό συνέβαλε δραστικά στη δημοτικότητά τους (Steinbach, 2017).

Με το ευτυχισμένο τέλος της ιστορίας, μετά τη συνεπή υποκειμενοποίηση της ηρωίδας σε αυτό το πλαίσιο, το πρότυπο συμπεριφοράς που χαρακτηρίζεται από τις ιδιότητες της ιδεώδους θηλυκότητας της μεσαίας τάξης ενισχύεται (Grist, 2010). Επιπλέον, καθώς σύμφωνα με την Steinbach (2017) η ιδανική μορφή της θηλυκότητας της μεσαίας τάξης προσδιοριζόταν από την πλήρη επικέντρωση στην οικιακή ζωή, με την επανένταξη της Σάρας σε μία οικογένεια ενισχύεται ο επιθυμητός συμβατικός γυναικείος ρόλος. Ενισχύεται επίσης ο ιμπεριαλιστικός λόγος, καθώς η αποδοχή του συμβατικού οικιακού ρόλου από τα κορίτσια ήταν ουσιώδης προϋπόθεση για τη διατήρηση και την ενίσχυση μιας ισχυρής Βρετανικής αυτοκρατορίας, σύμφωνα με τις κυρίαρχες αντιλήψεις της εποχής (Smith, 2011). Η επιλογή του θέματος της απώλειας και της επανάκτησης της ιδιότητας του μέλους μιας οικογένειας μεσαίας τάξης ως κεντρικού θέματος της πλοκής του λογοτεχνικού έργου, είναι χαρακτηριστικό του αγγλικού Bildungsroman του 19ου αιώνα, βασικό στοιχείο της πλοκής του οποίου είναι η παραβίαση και η αποκατάσταση της κανονικότητας (Moretti, 2000).

Επιπλέον, ο προσδιορισμός της ιδιότητας του μέλους οικογένειας της μεσαίας τάξης, ως βασικού στοιχείου της υποκειμενικότητας της Σάρας συνάδει με έναν ιδιαίτερο τρόπο στη διαμόρφωση της γυναικείας υποκειμενικότητας, ο οποίος, σύμφωνα με τις Abel, Hirsch, και Langland (1983), αντικατοπτρίζεται στην πορεία της πρωταγωνίστριας του γυναικείου Bildungsroman και καθορίζεται κυρίως από τις σχέσεις της, την επικοινωνία και την ενσυναίσθηση. Όπως εξηγούν οι Sardella-Ayres και Reese (2020), οι βασικοί προβληματισμοί του κοριτσίστικου Bildungsroman

σχετίζονται με το οικιακό περιβάλλον, τον βαθμό προσαρμογής της πρωταγωνίστριας σε αυτό και στον οικιακό της ρόλο.

Στα βιβλία της Burnett εγκωμιάζεται η ηθική ανωτερότητα (Sebag-Montefiore, 2008), η οποία σύμφωνα με τη συγγραφέα ήταν στη φύση των ανωτέρων τάξεων και για αυτόν το λόγο πάντα πίστευε ότι «κυρία» σημαίνει ένα εκλεκτό και ακέραιο άτομο (Burnett, 1893). Η Σάρα συμπεριφέρεται πάντα ως μια «νεαρή κυρία» της μεσαίας τάξης και σε αυτό το πλαίσιο οφείλει να είναι ειλικρινής, όπως φαίνεται σε διάφορα σημεία του κειμένου. Αν και λατρεύει το διάβασμα, αναλαμβάνει να βοηθήσει τη συμμαθήτριά της Έρμενγκραντ να καταλάβει το περιεχόμενο των βιβλίων που της έστειλε ο πατέρας της, με αντάλλαγμα να τα δανειστεί και να τα διαβάσει, μόνο με την προϋπόθεση ότι η Έρμενγκραντ δεν θα πει ψέματα ότι τα διάβασε μόνη της. Γνωστοποιεί στην ιδιοκτήτρια του φούρνου ότι βρήκε ένα νόμισμα έξω από το κατάστημά της και να τη ρωτάει αν είναι δικό της, παρόλο που πεινάει και έχει ανάγκη τα χρήματα (Burnett, 1888). Επιλέγοντας να στερηθεί, αν χρειαστεί, το φαγητό ή τα βιβλία που επιθυμεί ιδιαίτερα, αν το τίμημα για να τα αποκτήσει είναι η απόκρυψη της αλήθειας, η Σάρα φαίνεται να αξιολογεί την ειλικρίνεια ως σπουδαιότερη από την κάλυψη των αναγκών της. Στη συμπεριφορά της Σάρας αντικατοπτρίζονται αντιλήψεις που παρουσιάζονται σε εγχειρίδια συμπεριφοράς της εποχής. Ο Yonge (1876β) αναφέρει σχετικά με τις αρετές που θα πρέπει να καλλιεργούνται στα παιδιά: «Η ειλικρίνεια είναι βέβαια η πιο σημαντική. Ευτυχώς η κοινή γνώμη της Αγγλίας είναι υπέρ της αλήθειας. Δεν υπάρχουν μορφωμένα παιδιά που δεν θεωρούν το ψεύδος τη μεγαλύτερη αμαρτία». Η άποψη που εκφράζεται παραπάνω, σύμφωνα με την Shuttleworth (2010), αναφέρεται στο παιδί της μεσαίας τάξης. Επιπρόσθετα, σε ένα εγχειρίδιο συμβουλών για κορίτσια αναγράφονται μεταξύ άλλων τα ακόλουθα σχετικά με αυτό το θέμα: «Η πιο σημαντική συνήθεια που θα έπρεπε να καλλιεργήσουν όλα τα νεαρά κορίτσια είναι η αυστηρή προσήλωση στην αλήθεια. Θα ήταν λυπηρό νεαρές κυρίες που έχουν ανατραφεί ευπρεπώς να ψεύδονται» (Roe, 1866).

Σε αντίθεση με τη Σάρα, η δεσποινίς Μίντσιν δεν είναι ειλικρινής. Χρησιμοποιώντας ένα παραμυθιακό χαρακτηριστικό που ενσωματώνουν σύμφωνα με τον Moretti (2000) τα αγγλικά Bildungsroman του 19ου αιώνα, το λογοτεχνικό έργο παρουσιάζει έναν κόσμο που διαχωρίζεται ανάμεσα στο καλό και στο κακό, στον οποίο οι πράξεις των ηρώων καθορίζονται από τις ηθικές αξίες τους. Σε αυτό το πλαίσιο η δεσποινίς Μίντσιν, η οποία περιγράφεται ως μια «σκληρή, άπληστη επιχειρηματίας»

(Burnett, 1888), υποκρίνεται ότι συμπαθεί την ηρωίδα ενώ την αντιμετωπίζει ως μέσο απόκτησης χρημάτων και μεταβάλλει τη θέση της στην ιεραρχία του οικοτροφείου ανάλογα με την οικονομική της κατάσταση.

Η Σάρα δεν συνδέει την αξία των ατόμων με την οικονομική τους κατάσταση, καθώς νιώθει ανώτερη από τη δεσποινίδα Μίντσιν από την οποία εξαρτάται οικονομικά και επίσης δεν εκτιμά τις μαθήτριες του οικοτροφείου, οι οποίες σε αντίθεση με την ίδια έχουν χρήματα και πολλά βιβλία, τα οποία δε διαβάζουν. Με αυτόν τον τρόπο αποκλίνει από την κοινωνική σύμβαση σύμφωνα με την οποία όπως εξηγεί η Bujor (2014) η αξία καθενός συνδεόταν με τα χρήματα που είχε. Υπονομεύεται η κυρίαρχη αντίληψη της βικτωριανής εποχής που αναφέρεται από την Chin-Yi (2013), σύμφωνα με την οποία πλούσιοι γινόταν όσοι είχαν ευλογηθεί από τη θεία πρόνοια. Αμφισβητούνται οι κυρίαρχες απόψεις για το ταξικό σύστημα και τη θρησκεία, καθώς η ιστορία της Σάρας δεν μοιάζει με παρουσίαση του σχεδίου μιας αγαθής θεικής δύναμης, αλλά είναι η περιγραφή της εκμετάλλευσης και της κακομεταχείρισης ενός άπορου παιδιού από τα εύπορα άτομα από τα οποία εξαρτάται.

Η Σάρα μεταμφιέζει την επαναστατικότητα της σε αυτοέλεγχο (Sebag-Montefiore, 2008), ενώ επεξεργάζεται μεθόδους ενδυνάμωσης ώστε να αντιμετωπίζει όσους την προσβάλλουν. «Δεν απαντώ ποτέ αν δεν είμαι αναγκασμένη να το κάνω. Όταν σε προσβάλλουν, το καλύτερο είναι να μην πεις λέξη, μόνο να τους κοιτάξεις και να σκέφτεσαι. Η δεσποινίς Μίντσιν χλομιάζει από θυμό όταν το κάνω αυτό. Η δεσποινίς Αμέλια και τα κορίτσια φοβούνται. Όταν φέρεσαι έτσι, ξέρουν ότι είσαι πιο δυνατή από εκείνους, γιατί έχεις τη δύναμη να επιβληθείς στο θυμό, ενώ εκείνοι όχι.» (Burnet 1888).

Το γενικό μοτίβο της σχέσης της ηρωίδας με τον περίγυρό της αποτελείται από λογοτεχνικές αναπαραστάσεις τεχνολογιών εξουσίας που οι άλλοι χρησιμοποιούν με στόχο να τη διατηρούν σε μια υποδεή θέση, στις οποίες εκείνη παρουσιάζεται να αντιδρά ενεργοποιώντας τεχνολογίες του εαυτού με στόχο να μετασχηματίσει την υποκειμενικότητά της και να ενδυναμωθεί ως υποκείμενο. Υιοθετεί ρόλο κριτή, επικρίνοντας ανοιχτά τα άτομα του περιβάλλοντός της και δημιουργώντας τους αμηχανία, αναφέρεται στον νεκρό πατέρα της ώστε να νιώσει λιγότερο μόνη και γενικά αντιστέκεται στην κακομεταχείριση με κάθε τρόπο. Για παράδειγμα, αντιμετωπίζει τα χτυπήματα της Μίντσιν δημιουργώντας μια αυτοσχέδια ιστορία, σύμφωνα με την οποία έχει τη δυνατότητα να διατάξει την εκτέλεσή της αλλά δεν το κάνει επειδή την περιφρονεί· μέσω της φανταστικής της ιστορίας, η Σάρα ενδυναμώνεται και προκαλεί

σύγχυση στην ιδιοκτήτρια του οικοτροφείου (Burnett, 1888). Όπως γενικά συμβαίνει στα λογοτεχνικά έργα της Burnett (Sebag-Montefiore, 2008), στην ιστορία της Σάρας εγκωμιάζεται η αυτοβοήθεια. Η αυτενέργεια της ηρωίδας αποτελεί, σύμφωνα με την Ellis (1999), χαρακτηριστική ιδιότητα των πρωταγωνιστικών χαρακτήρων του Bildungsroman.

Η ικανότητα δημιουργίας φανταστικών ιστοριών, η οποία της προσδίδει ένα εναλλακτικό είδος δύναμης, είναι ένα στοιχείο αυτοαναφορικότητας· το κείμενο πραγματεύεται εμμέσως τη δύναμη της λογοτεχνίας και, σύμφωνα με τη Sebag-Montefiore (2008), εκφράζεται σε αυτό η πίστη της Burnett στην αναγέννηση μέσω της φαντασίας. Ο δυναμισμός της ηρωίδας αντικατοπτρίζει την άποψη της Burnett για το ρόλο της παιδικής λογοτεχνίας, καθώς ανήκει στις συγγραφείς της εποχής της που έθεσαν στο λογοτεχνικό τους έργο τα θέματα της αυτονομίας που μπορεί να έχει το υποκείμενο στο πλαίσιο του πολιτισμού του, όπως και του τρόπου της ανταπόκρισης των παιδιών στη λογοτεχνία, ενός πρωταρχικού μέσου διάδοσης των κοινωνικών αντιλήψεων (Gubar, 2009). Στην αυτοβιογραφία της ειρωνεύεται τις ιστορίες για παιδιά που παρουσιάζουν το ιδανικό παιδί σαν παπαγάλο που αφομοιώνει και αναμεταδίδει τα κείμενα που του προσφέρονται από τους ενήλικες (Burnett, 1893). Η ίδια προτείνει ένα εντελώς διαφορετικό πρότυπο νεανικής λογοτεχνίας, σύμφωνα με το οποίο είναι πιθανό τα παιδιά να εκδηλώσουν αντίσταση στα κείμενα που τους προσφέρονται από τους ενήλικες και να τα επαναδημιουργήσουν, συμμετέχοντας στην παραγωγή αφηγήσεων αλλά και στην επιλογή των ιστοριών της ζωής τους. Το εναλλακτικό αυτό πρότυπο εκφράζεται στο λογοτεχνικό κείμενο, καθώς η ηρωίδα αντλεί τη δύναμή της από την αντιμετώπιση των ιστοριών ως σχεδίων δημιουργικής δραστηριότητας και όχι ως οδηγιών (Gubar, 2009). Η Σάρα αντιλαμβάνεται το κάθε τι σαν ιστορία, την οποία επιλέγει να την επινοήσει μόνη της και όχι να αφήσει τους άλλους να τη δημιουργήσουν για εκείνη. Με αυτόν τον τρόπο παρουσιάζεται η δυνατότητά της να μετασχηματίσει τα κείμενα που της προσφέρονται από τον πολιτισμό της αλλά και να διαμορφώσει την υποκειμενικότητά της σύμφωνα με τις επιθυμίες της. Η αυτοποίησή της μέσω των αυτοσχέδιων ιστοριών που δημιουργεί αποτελεί επίδραση του λόγου του φεμινισμού στα λογοτεχνικά κείμενα.

Η Burnett είχε συνδεθεί με το φεμινιστικό κίνημα (Thwaite, 1994), αλλά δημιουργώντας τα λογοτεχνικά της έργα σε μια περίοδο αυστηρών κανόνων που ρύθμιζαν τη συμπεριφορά των φύλων, παράλληλα αγωνίστηκε να συμμορφωθεί με το

βικτωριανό πρότυπο της θηλυκότητας, συχνά αποτυγχάνοντας (Grist, 2010). Η επίδραση διαφόρων λόγων περί θηλυκότητας είναι εμφανής στο έργο της, καθώς η Σάρα ταυτόχρονα στηρίζει και υπονομεύει τις συμβατικές κοινωνικές αντιλήψεις για το ρόλο των φύλων. Αυτοποιείται ενεργοποιώντας, απορρίπτοντας ή μετασχηματίζοντας στοιχεία των λόγων της εποχής της και η διαμόρφωσή της παρουσιάζεται στο λογοτεχνικό κείμενο με αντικρουόμενους τρόπους. Περιγράφεται ως άπορη και πριγκίπισσα, Αγγλίδα και μη Αγγλίδα, πολιτισμένη και απολίτιστη, συμβατική και διαφορετική. Υποκειμενοποιείται στο πλαίσιο των κυρίαρχων λόγων του ιμπεριαλισμού και της μεσαίας τάξης και παράλληλα αποκλίνει από τη συμβατική θέση που της αναλογεί στο κοινωνικό και πολιτισμικό σύστημα της εποχής της. Η περιγραφή των αντιφατικών στοιχείων της διαμόρφωσής της συνάδει με τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται σύμφωνα με την Fraiman (1993) η διαμόρφωση της γυναικείας υποκειμενικότητας στο γυναικείο Bildungsroman, ως μια διαπραγμάτευση πολλαπλών και αντιθετικών διαδρομών, περισσότερο ή λιγότερο επιτρεπτών από την κοινωνία, οι οποίες αντιστοιχούν σε συμβατικές και εναλλακτικές αφηγήσεις διαμόρφωσης της θηλυκότητας.

Βιβλιογραφία

- Abel, E., Hirsch M. & Langland E., «Introduction», στο Abel E., Hirsch M. & Langland E. (επιμ.), *The Voyage In: Fictions of Female Development*, UP of New England, Hanover, MA, 1983.
- Abrams, M. H., *A Glossary of Literary Terms*, Wadsworth, Cengage Learning, Stamford, CT, 2013. [11^η έκδ.]
- Bilston, S., *The Awkward Age in Women's Popular Fiction, 1850-1900: Girls and the Transition to Womanhood*, Oxford University Press, New York, NY, 2004.
- Bixler, Ph., «The secret garden "misread": The Broadway musical as creative interpretation», *Children's Literature* (22), 1994.
- Black, J., Conolly, L., Flint, K., Grundy, I., Lake Prescott, A., LePan, D., κ.ά. (επιμ.), *The Broadview Anthology of British Literature 5 (The Victorian Era)*, Broadview Press, Toronto, 2006.
- Breckenridge, C., & van der Veer P., *Orientalism and the Postcolonial Predicament: Perspectives on South Asia*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, PA, 1993.
- Brieske, V. M., *The Golden Heroine: An Analysis of the Domestic Heroine in Golden Age Children's Literature*, Διπλωματική εργασία, Texas State University, 2017 (Αποθετήριο Texas State University <https://digital.library.txstate.edu/handle/10877/6592>).
- Burnett, H. F., *Sara Crewe or, What Happened at Miss Minchin's*, Charles Scribner's Sons, New York, NY, 1888 (ανάκτ. 5.9.2018 <https://www.gutenberg.org/files/137/137-0.txt>).
- Burnett, H. F., *The One I Knew Best of All: A Memory of the Mind of a Child*, Charles Scribner's Sons, New York, NY, 1893.
- Burnett, H. F., *A Little Princess*, Frederick Warne, London, 1905 (ανάκτ. 20.4.2021 <https://www.gutenberg.org/files/37332/37332.txt>).
- Butler, J., *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*, Stanford University Press, Stanford, 1997.
- Carroll, J. S., «Girlhood and space in nineteenth-century orphan literature», στο Warren D. & Peters L. (επιμ.) *Rereading Orphanhood: Texts, Inheritance, Kin*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2020.
- Chatterjee, A., *Representations of India, 1740-1840: The Creation of India in the Colonial Imagination*, Palgrave Macmillan, London, 1998.
- Childs, P., & Fowler, R., *The Routledge Dictionary of Literary Terms*, Taylor and Francis e-Library, 2006.
- Chin-Yi, C., «Correspondences of passion in Jane Eyre», *The English Research Express* 1, 2013.
- Cohn, B. S., *Colonialism and its Forms of Knowledge*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1996.
- Ek, R., Fougère M. & Skålén P., «Revisiting Foucault through reading Agamben: Implications for workplace subjectification, desubjectification and the dark side of organizations», *Electronic Journal of Radical Organisation Theory* (CMS proceedings), 2007.
- Ellis, L., *Appearing to Diminish: Female Development and the British Bildungsroman, 1750-1850*, Bucknell University Press, Lewisburg, PA, 1999.
- Ellis, Mrs., *Education of the Heart: Woman's Best Work*, William Tegg, London, 1869.
- Engel, M., «Variants of the Romantic "Bildungsroman" (with a short note on the artistic novel)», στο Gillespie G., Engel M. & Dieterle B. (επιμ.) *Romantic Prose Fiction*, John Benjamins, Philadelphia, PA, 2007.

- Fraiman, S., *Unbecoming Women: British Women Writers and the Novel of Development*, Columbia UP, New York, NY, 1993.
- Grist, H. S., *Child Mothers in Children's Literature: Victorian Gender Negotiations in Burnett's Girlhood Fiction*, διπλωματική εργασία, Boise State University, 2010 (αποθετήριο Boise State University <https://scholarworks.boisestate.edu/td/109>).
- Gruner, E. R., «Cinderella, Marie Antoinette, and Sara: Roles and role models in *A Little Princess*», *The Lion and the Unicorn* 22, 1998.
- Gubar, M., *Artful Dodgers: Reconceiving the Golden Age of Children's Literature*, Oxford University Press, New York, NY, 2009.
- Hunter, J. H., *How Young Ladies Became Girls: The Victorian Origins of American Girlhood*, Yale UP, New Haven, CT, 2002.
- Inden, R., *Imagining India*, Indiana University Press, Bloomington, IN, 1990.
- Jeffers, T. L., *Apprenticeships: The Bildungsroman from Goethe to Santayana*, Palgrave MacMillan, New York, NY, 2005.
- Jeikner, A., *Reading the Language of Attire: Clothing and Identity in Frances Hodgson Burnett, Edith Nesbit and Beatrix Potter*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Newcastle University, Newcastle, UK, 2014.
- Jones, M. C., «Refashioning spaces of play in Victorian doll stories», *Nineteenth Century Gender Studies* 12, 2016 (ανάκτ. 31.5.2022 <http://www.ncgsjournal.com/issue123/issue123.html>).
- King, R., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and the Mystic East*, Routledge, London, 1999.
- Lamont, P. & Bates C., «Conjuring images of India in nineteenth-century Britain», *Social History* 32, 2007.
- Lecky, W. E. H., *Historical and Political Essays*, Longmans & Green, London, 1908.
- Linton, E. L., *The Girl of the Period and other Social Essays* 2, Ricard Bentley & Son, London, 1883.
- Low, F. H., *Queen Victoria's Dolls*, Newnes, London, 1894.
- MacKenzie, J., *Orientalism: History, Theory and the Arts*, Manchester University Press, Manchester, 1995.
- Mayhew, H., *London Labour and the London Poor*, Griffin & Bohn, London, 1861.
- McPherson, A., *From Pretending to Supposing: Redeeming the Madwoman in Frances Hodgson Burnett's A Little Princess*, διπλωματική εργασία, University of Tennessee at Chattanooga, 2014 (αποθετήριο University of Tennessee at Chattanooga <https://scholar.utc.edu/theses/132>).
- Mills, S., *Discourse*, Taylor and Francis e-Library, 2001.
- Mitchell, S., *Daily Life in Victorian England*, Greenwood Press, London, 2009. [2^η έκδ.]
- Moretti, F., *The Way of the World: The Bildungsroman in European Culture*, Verso, London, 2000.
- National archives UK, *The Struggle for Democracy: Child Labour* (Data file, available from National archives UK Web site, http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/struggle_democracy/childlabour.htm, ανάκτ. 25.8.2020).
- Nelson, C., «Growing up: Childhood», στο Tucker H. F (επιμ.) *A New Companion to Victorian Literature and Culture*, John Wiley & Sons, Chichester, West Sussex, 2014.
- O'Reilly, E. G., *Doll World; or, Play and Earnest: A Study from Real Life*, William Clowes and Sons, London, 1872.

- Parkes, C., *Children's Literature and Capitalism: Fictions of Social Mobility in Britain, 1850-1914*, Palgrave Macmillan, London, 2012.
- Pecheux, M., *Language, Semantics and Ideology*, Macmillan, Basington, 1982.
- Pintillii, B. A., «On the representations of parent-child relationships in *Jane Eyre* by Charlotte Bronte», *Cultural Intertexts* 1-2, 2014.
- Power-Cobbe, F., «The two classes of women», στο Murray J. (επιμ.) *Strong-minded Women*, Penguin, London, 1984.
- Ray, S., «School stories», στο Hunt P. (επιμ.) *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, Taylor & Francis e-Library, 2005, σ. 345-356.
- Resler, J. E., *Sara's Transformation: A Textual Analysis of Frances Hodgson Burnett's Sara Crewe and A Little Princess*, διπλωματική εργασία, Indiana University, 2008, αποθετήριο Indiana University-Purdue University Indianapolis (IUPUI) <https://scholarworks.iupui.edu/handle/1805/1614>.
- Richardson, A., *Love and Eugenics in the Late Nineteenth Century: Rational Reproduction and the New Woman*, Oxford University Press, Oxford, 2003.
- Roe, Mrs., *A Woman's Thoughts on the Education of Girls*, F. Pitman, London, 1866.
- Rutherford, L., «Frances Hodgson Burnett» στο Zaidman L. (επιμ.) *Dictionary of Literary Biography* 141 (*British Children's Writers, 1880-1914*), Gale Research Publications, Detroit, MI, 1994.
- Sardella-Ayres, D. & Reese N. A., «Where to from here? Emerging conversations on girls' literature and girlhood», *Girlhood Studies* 13, 2020.
- Sebag-Montefiore, M., *Women Writers of Children's Classics*, Northcote House Publishers, Devon, 2008.
- Shuttleworth, S., *The Mind of the Child: Child Development in Literature, Science, and Medicine, 1840-1900*, Oxford University Press, New York, NY, 2010.
- Smith, M. J., *Empire in British Girls' Literature and Culture: Imperial Girls, 1880-1915*, Palgrave MacMillan, London, 2011.
- Steinbach, S. L., *Understanding the Victorians: Politics, Culture and Society in Nineteenth-century Britain*, London, Routledge, 2017. [2^η έκδ.]
- Thwaite, A., *Waiting for the Party: The Life of Frances Hodgson Burnett*, Faber and Faber, London, 1994.
- Toplis, A. E. M., *The Non-elite Consumer and "Wearing Apparel" in Herefordshire and Worcestershire, 1800-1850*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, University of Wolverhampton, Wolverhampton, UK, 2008.
- Yonge, C. D., *The Life of Marie Antoinette Queen of France*, Hurst & Blackett, London, 1876α.
- Yonge, C. M., *Womankind*, Mozley and Smith, London, 1876β.
- Zawadzki, M. F., *St. Nicholas Magazine: A Portable Art Museum*, διδακτορική διατριβή, City University of New York, 2015 (CUNY Academic Works https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/642).

¹ Η διαδικασία του να υπόκειται σε μια εξουσία, καθώς και η διαδικασία του να γίνεσαι υποκείμενο, με τη διά του λόγου παραγωγικότητα (discursive productivity), σύμφωνα με τον Φουκώ (Butler, 1997).

² Η διαδικασία της δημιουργίας του εαυτού που βασίζεται στην κριτική στάση προς τους λόγους που δημιουργήσαν το υποκείμενο ή την αντίθεση σε αυτούς (Ek, Fougère & Skálén, 2007).

³ Κατά τη διάρκεια του ύστερου 19ου αιώνα, τα περιοδικά που απευθυνόταν σε παιδιά ήταν ιδιαίτερα δημοφιλή. Πολύ μεγάλη απήχηση είχαν το *Περιοδικό των Κοριτσιών* και το *Περιοδικό των Αγοριών* που εκδόθηκαν στην Αγγλία από την Εταιρεία θρησκευτικών εκδόσεων, στα οποία παρουσιάστηκαν οι κυρίαρχες αντιλήψεις της εποχής για τη διάπλαση των αγοριών και των κοριτσιών (Smith, 2011). Το περιοδικό *St. Nicholas* ήταν ένα από

τα πιο επιτυχημένα αμερικανικά περιοδικά για παιδιά, με ποικίλο περιεχόμενο, όπως ιστορίες σε συνέχειες, ποίηση, διδακτικά άρθρα, κ.ά., που στόχευαν να ψυχαγωγήσουν και να διδάξουν το αναγνωστικό του κοινό (Zawadzki, 2015).

⁴ Μετά τη δημοσίευσή του στο περιοδικό *St. Nicholas*, όπως μας πληροφορεί η Rutherford (1994), το λογοτεχνικό κείμενο εκδόθηκε το 1888 από τον εκδοτικό οίκο Scribner στη Νέα Υόρκη, καθώς και από τον εκδοτικό οίκο Warne στο Λονδίνο, ενώ η θεατρική του διασκευή παρουσιάστηκε στο Λονδίνο το 1902 χωρίς μεγάλη επιτυχία. Ωστόσο, τον επόμενο χρόνο το ίδιο θεατρικό έργο είχε μεγάλη επιτυχία στη Νέα Υόρκη, γεγονός που παρακίνησε τους εκδότες της Burnett να της προτείνουν να επεξεργαστεί εκ νέου την ιστορία, ενσωματώνοντας το υλικό που χρησιμοποίησε στη θεατρική της παρουσίαση. Το αποτέλεσμα ήταν το μυθιστόρημα *Η μικρή πριγκίπισσα*, μια περισσότερο διευρυμένη εκδοχή της ιστορίας της Σάρας.

⁵ Πολλές μεταφράσεις του μυθιστορήματος *Η μικρή πριγκίπισσα* έχουν κυκλοφορήσει και στην Ελλάδα, όπως το 1971 από τις εκδόσεις Αστήρ, το 2001 από τις εκδόσεις Παπαδόπουλος (στη σειρά «Τα πιο πολυδιαβασμένα βιβλία κλασικής λογοτεχνίας»), το 2014 από τις εκδόσεις Άγκυρα (στη σειρά «Τα κλασικά της Άγκυρας»), κ.ά.